

MEVSİMLİK TARIM İŞÇİLİĞİ VE ÇİNGENELER

Selin Önen

Beykent Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü
Yrd. Doç. Dr.
E-posta: selinonen@beykent.edu.tr

Özet

Mevsimlik tarım işçiliği, hanehalkı olarak yapılan ve geçici bir süre göçe dayalı olan işgücüdür. Çingene topluluğu içinde mevsimlik tarım işçiliğini yoğun olarak yapılan işler arasında görmekteyiz. Çingene topluluğu da kendi içerisinde homojen değildir. Türkiye’de Çingeneler başlıca üç grup altında görülebilir: Romanlar, Domlar ve Lomlar. Türkiye’nin batısında yaşayan Romanlar ile Doğu ve Güneydoğu’da yaşayan Domların mevsimlik tarım işçiliğine yönelme nedenleri farklıdır. Bu farklılıklar, Türkiye’deki göç pratiklerinin sonucu olarak görülebilir. Romanlar 1950’lerdeki tarımsal dönüşümden etkilenmelerine karşın, Domlar 1990’lardaki zorunlu göçten etkilenmişlerdir. Dolayısıyla, mevsimlik tarım işçiliğinin değişen koşulları iki farklı Çingene topluluğu açısından etnisite ve tabakalaşma ilişkisi içerisinde tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Mevsimlik Tarım İşçiliği, Roman/Dom, Göç*

Alan Tanımı: Sosyoloji (Sosyal ve Ekonomik Tabakalaşma)

SEASONAL AGRICULTURAL LABOR AND GYPSIES

Abstract

Seasonal agricultural labor is made by household and it is based on temporary migration. Seasonal agricultural labor is seen as a widespread job among Gypsy community. Gypsy community is not homogenous in itself. Gypsies in Turkey can be seen under three groups: Roma (Roman), Dom and Lom. The reason behind the Roma community living in Western part of Turkey and the Dom community living in Eastern and Southeastern part of Turkey working as seasonal agricultural labor are different. These differences can be seen as a result of the migration practices in Turkey. Although Roma community was affected by agricultural transformation in 1950s, Dom community was affected by forced

migration since 1990s. Hence, the variable conditions of seasonal agricultural labor will be discussed for the two different Gypsy communities in terms of ethnicity and stratification.

Keywords: Seasonal Agricultural Labor, Roma/Dom, Migration

JEL Code: Sociology (Social and Economic Stratification)

1. GİRİŞ

Mevsimlik tarım işçiliği Türkiye’de ve dünyada etnisite ve tabakalaşma içerisinde değerlendirilmektedir. Nitekim Avrupa’da mevsimlik tarım işçiliğinde çalışanların büyük çoğunluğu Avrupalı olmayan işçilerdir. Avrupa’da göçmenlerin işgücünde görülmeleri 1970’lerden beri değişmiştir. 1960’larda göçmenler işgücü eksikliğindeki “mutlak boşluğu” doldururken, günümüzde işgücündeki açığı kapatmak ekonomikten ziyade sosyal olgularla ilişkilidir. İspanya’nın kırsal kesiminde yaşayan yerli halk, orta sınıf değerlerden etkilenerek tarımsal işgücünden ziyade statüsü olan işler talep etmektedir. Öte yandan, İspanya’da tarımsal işgücünde yoğun olarak Afrikalı göçmenlerin yer almasının nedeni düşük ücretli, güvencesiz, istenmeyen, kalifiye olmayan işgücüne ihtiyaç duyulması ile ilgilidir. Dolayısıyla, piyasadaki bu ayrışma pazar bölümlendirme teorisi ile örtüşmektedir. Bu teoriye göre ücreti ve çalışma koşulları iyi olan işlerden sınıf, etnisite ve toplumsal cinsiyete bağlı olarak az sayıdaki kişi yararlanabilmektedir (Hoggart ve Mendoza, 2000). Avrupa dışından mevsimlik tarım işçiliğinde pazar bölümlendirme teorisine diğer bir örnek olarak Kanada gösterilebilir. “İdeal”, esnek, mevsimlik tarım işçisi Kanada’da göçmen işçiler arasından toplumsal cinsiyet, ırk, eğitim ve vatandaşlık gibi özellikleri gözetilerek seçilmektedir. Mevsimlik Tarım İşçileri Programı, özellikle Meksika’dan ve İngilizce konuşan Karayipler’den mevsimlik tarım işçisi temin etmektedir. İşverenler, “ideal göçmen işçiyi” yukarıda belirtilen nitelikler çerçevesinde belirlemektedirler; fakat en önemli ideal özellik mevsimlik tarım işçiliğinden sonra, işçinin Kanada’da göçmen olarak kalmayı düşünmemesi ve işin tamamlanması sonrasında ülkesine geri dönmesidir. Bunun yanı sıra, işverenlerin Jamaika ve Meksika’dan gelecek mevsimlik tarım işçilerinden istedikleri ortak özellikler, sosyal hareketlilik ihtimali olmaması açısından düşük eğitim seviyesi, erkek, tarımda tecrübeli (ellerin muayenesi ve nasırlı olması), çok genç ya da yaşlı olmamak şeklinde sıralanabilir. Öte yandan çalışacak Jamaikalı mevsimlik tarım işçileri için ulusal stereotipler üretilmiştir: kurallara uygun davranması, iyi görünüşlü olması, davranışlarına dikkat etmesi aranan özelliklerdendir. Meksikalılar için ise evli olup olmadığı, işçinin geçindirdiği kişi sayısı, düşük

eğitim seviyesi değerlendirilen özellikler arasındadır. Mevsimlik tarım işçisi olarak Kanada'ya gelmek isteyenler toplumsal cinsiyet, ırk, etnisite ve vatandaşlık bağlamında rekabet etmektedirler (McLaughlin, 2010). Avrupa ve Kanada'dan verilen örneklerle mevsimlik tarım işçiliğinin etnisite ve tabakalaşma bağlamında yer aldığı görülebilir.

Türkiye'de de mevsimlik tarım işçiliği etnisite ve sınıf ilişkisi içerisinde gözlenmektedir. Etnisite açısından mevsimlik tarım işçiliğinde daha çok Kürtler yer almaktadır (Geçgin, 2009; Gürsoy, 2010; Çınar & Lordoğlu, 2011) Öte yandan Çingene topluluğu için de mevsimlik tarım işçiliği temel geçinme kaynaklarından biridir; fakat farklı Çingene toplulukları olan Romanlar ile Domların¹ mevsimlik tarım işçiliğini değerlendirmeleri farklıdır. Tarımda teknolojinin artan uygulamasıyla birlikte Romanlarda tarım işçiliği azalan bir uğraştır, yine de iyi bir iş olarak değerlendirilmiştir. Öte yandan Dom topluluğunun mevsimlik tarım işçiliğini mecbur kaldıkları için yaptıkları ortaya çıkmıştır.

Çalışmada 31 Roman görüşmeci ve 30 Dom görüşmeci bulunmaktadır. Araştırmada Edirne, Romanların yoğun olarak yaşadığı şehir olarak seçilmişken; Diyarbakır zorunlu göç sonrası Domların yerleştiği şehir olarak seçilmiştir. Araştırma 2007-2009 yılları arasında yürütülmüştür. Araştırmada nitel araştırma tekniklerinden derinlemesine mülakat, saha çalışması ve sözlü tarih uygulanmıştır.

Bu makale, mevsimlik tarım işçiliğinin Çingene topluluğu bağlamında nasıl farklı pratikler ürettiğini Türkiye'deki göç pratikleri ile açıklamaya çalışmaktadır.

2.TÜRKİYE'DE GÖÇ PRATİKLERİ ve ÇİNGENELER

Çingene topluluğunun mevsimlik tarım işçiliğine yönelmeleri yaşadıkları farklı göç tecrübeleriyle ilgili gözükmektedir. 1950'lerde Marshall Planı çerçevesinde tarımsal yapının değişmesi Edirne'nin köylerinde yaşayan Romanları da etkilemiştir. Öte yandan 1990'larda yoğun olarak yaşanan zorunlu göç sonucu Dom topluluğu Diyarbakır'a yerleşmek zorunda kalmıştır ve yaşadıkları işsizlik sonucu mevsimlik tarım işçiliğine yönelmişlerdir.

---

¹ Marsh, Türkiye'deki Çingenelerin başlıca üç grup olduğunu belirtmektedir: Romanlar, Domlar ve Lomlar. Romanlar daha çok Türkiye'nin batısında ve Trakya'da yaşamaktadırlar. Ayrıca Avrupa Çingeneleriyle dil, kültür ve ekonomik özellikler paylaşmaktadırlar. Domlar, Ortadoğu'daki Çingenelerin bir kolu olup 11. Yy. da Türkiye'ye yerleşmişlerdir. Daha çok Türkiye'nin Güneydoğusu ve Doğu'sunda yaşamaktadırlar. Lom nüfusu ise çoğunlukla 1870'lerde Kafkasların fethinin ardından Türkiye'ye göçe zorlananlardan oluşur (Marsh, 2008:23).

İlk olarak tarımsal dönüşümden önce, Edirne'deki Roman görüşmecilerin pek çoğu baba mesleklerinin demircilik olduğunu belirtmişlerdir. Göçebe yaşam stratejisiyle köylerdeki çiftçilerin tarımsal aletlerini tamir ederek geçindiklerini; fakat traktörlerin yaygınlaşması ve tarımda yaşanan dönüşüm sonucu artık çiftçilerin onların emeklerine ihtiyaç duymamaları nedeniyle şehirlere göç etmek durumunda kaldıklarını belirtmişlerdir.

1950'lerde ABD yardımı ile yapılan en büyük yatırım, traktör satın alınmasıydı. Ucuz krediler ve traktör ithali tarımda makineleşmeye yol açmıştır. (Zürcher, 2000:531). 1950'lerde makineleşme, aile çiftliklerinin artmasına ve ekili alanların genişlemesine yol açmasına rağmen kırsal kesimdeki ortakçıların tarımdan ayrılmasına neden olmuştur (Ertürk, 1994:11; Keyder, 1987:130). Dolayısıyla ilk dalga kent göçmenleri önceki tarım işçileri olup kentlerde geçici işler bulanlardır (Keyder,1987:135; Zürcher, 2000:329; Ertürk, 1994:1). 1950'lerde kırsal kesimden kente göç süreciyle birlikte köylerde yaşayan Roman topluluğu da Edirne'ye yerleşmiştir. Bu süreçle birlikte kentte geçici işlerin yanı sıra mevsimlik tarım işçiliğinde yoğun olarak yer almışlardır.

Öte yandan, 1990'lardan önce göçebe yaşam stratejisiyle köyleri dolaşıp müzisyenlik yaparak geçinen Dom topluluğu, zorunlu göçle birlikte Diyarbakır'a yerleşmişlerdir. Diyarbakır'da müzisyenlik mesleklerine bir süre daha devam etmişler; fakat açık hava düğünlerinin artık salonlarda yapılması ve davul zurnanın yerini elektronik saza bırakması sonucu işsiz kalmışlardır. Zorunlu göç ile gelen Kürt aileler ve Dom aileler aynı mahallelerde yaşamaya başlamışlardır. 1990'larda Diyarbakır en çok göç alan iller arasındadır. Daha önce tarım ve hayvancılıkla geçinen hanehalkları Diyarbakır'a yerleştikten sonra yoksulluk ve yoksunlukla karşı karşıya kalmışlardır. Yüksek'in işaret ettiği üzere, hanehalklarının hemen hepsi işgücüne katılarak geçinmeye çalışmaktadırlar. Erkekler kalifiye olmayan işlerde (inşaat işçiliği, seyyar satıcılık vb.) çalışırken, kadınlar da temizlik işçiliği ve bebek bakıcılığı gibi işlerde çalışmaktadırlar. Çocuklar ise sokakta çalışmaktadırlar. Hanehalkı olarak da Türkiye'nin kuzeyine ve batısına mevsimlik tarım işçiliği için gitmektedirler. (Yükseker, 2006:216-233).

Dom topluluğu, zorunlu göç ile gelen Kürt ailelerden farklı olarak kayıt dışı ekonomide "sosyal kapanma" ve sosyal dışlanmadan dolayı yer alamamıştır. Dolayısıyla, Dom hanehalklarında görülen en yaygın geçim stratejisi, kadınların dilencilik yapması ve tüm hanehalklarının katıldığı mevsimlik tarım işçiliğidir.

İki farklı Çingene topluluğu olan Romanlar ve Domlarda ortak bir özellik olarak mevsimlik tarım işçiliği görülmesine rağmen, bu iş etnisite ve bölgeye göre farklılık göstermektedir. Roman görüşmeciler mevsimlik tarım işçiliğinin kente gelmeleriyle birlikte temel geçim stratejilerinden biri olduğunu; fakat teknolojinin gelişmesine paralel bu işin artık azaldığını belirtmişlerdir. Ayrıca mevsimlik tarım işçiliğinin ekonomik anlamda da kendilerini tatmin ettiğini belirtmişlerdir.

Zeki (41, E, Kurbağa Toplayıcısı, Roman) ² mevsimlik tarım işçiliğini şu şekilde anlatmıştır:

“Şimdi 5-6 yıl öncesine dönelim. Mesela ben amele toplardım, çeltik biçmeye götürürdüm. Çadır kurardık merada. Sabahleyin traktöre binerdik, çeltik biçmeye giderdik. Pancar mesela kesiyoz, çıkarıyoz. Çapa işi vardı. Şimdi çapalamak makineleri çıktı, iş yok. Şimdi yanardöner çıktı, çeltik biçiyö, o da bitti. Şimdi pancar çıktı, kendi kesiyö, kendi çıkarıyö, kendi yüklüyö. Bu millete iş kalır mı? Kalmadı”.

Kemal (35, E, Bakkal, Roman) de benzer şekilde açıklamıştır:

“Eskiden bu ziraat aletleri fabrikasyona dönmeden önce millet herkes çapaya gidiyodu, bilmem ne yapıyodu, gene bir parça ekmek kazanabiliyodu, kışlığını çıkartabiliyodu yani. Hazırlık yapabiliyodu kış için. Şu an onu da yapamıyö. Herşey fabrikasyona döndü, aletler değişti. O yüzden yani bu millet ne iş yapıcak diye şaşırıyolar. Çok kötü bir vaziyette, kenar mahalleler çok kötü bir vaziyette”.

Diğer taraftan Dom topluluğundan görüşmeciler, mevsimlik tarım işçiliğini Diyarbakır’da iş bulamadıkları için yaptıklarını ve işin kendilerini tatmin etmediğini belirtmişlerdir.

3.ROMAN ve DOM TOPLULUKLARINDA MEVSİMLİK TARIM İŞÇİLİĞİ

Mevsimlik tarım işçiliği geçici ve gezici olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Geçici olarak çalışan tarım işçileri buldukları yerlerde ya da yakın olan yerlerde başkalarının tarımsal arazilerinde saatlik, günlük ya da iş birimine bağlı olarak çalışırken, gezici tarım işçileri buldukları yöreden ayrılıp işyerlerine gelerek, genellikle Nisan ayından başlayarak Kasım ayı sonuna kadar çalışmaktadırlar. Dolayısıyla, gezici tarım işçileri kısa süreli göçe bağlı olarak hanehalkı olarak giden tarım işçileridir. (Özbekmezci & Sahil, 2004:262; Yıldırak vd., 2003:118-119). Geçici tarım işçilerinin yaşam standardı gezici işçilere oranla daha yüksektir ve tek geçim kaynakları tarım işçiliği değildir. Ayrıca diğer bir avantajları, daha

² Görüşmecilerin ismi değiştirilmiş olup parantez içindeki bilgiler sırasıyla görüşmecinin yaşını, cinsiyetini, mesleğini ve etnik kimliğini yansıtmaktadır.

önce çalıştığı işverenle aynı ilin, ilçenin ya da köyün insanı olmaktan kaynaklanan hemşerilik veya yakınlıkları vardır (Yıldırak vd., 2003:118-119).

Roman görüşmeciler hem geçici hem de gezici mevsimlik tarım işçiliğinde yer almaktadırlar. Dom görüşmeciler ise yoğunluklu olarak gezici tarım işçiliğinde yer almaktadırlar. Romanlar mevsimlik tarım işçiliği için İpsala, Keşan, Muratlı, Tekirdağ'a kendi topluluğundan Romanlarla birlikte giderken; Domlar ise Kürtlerle birlikte Manisa, Adapazarı, Bursa, Polatlı ve Samsun illerine yani Türkiye'nin Kuzey ve Batı Anadolu bölgelerine gitmektedirler.

Roman topluluğunun tarım aracıları "Dragoman" olarak adlandırılıp kendi toplulukları içinden seçilmektedir. Tarım aracıları işveren ve işçiler arasında anlaşmayı yapan kimselerdir. Dragomanlık veraset usulüyle belirlenmekte olup aile içinde aktarılan bir pozisyonudur. Ayrıca kadın ve erkek olmak üzere iki dragoman bulunmaktadır. Kadın dragoman, kadın işçilerden sorumluyken, erkek dragoman erkek işçilerden sorumludur. Diğer taraftan Dom topluluğunun aracıları çavuş ya da dayıbaşı olarak adlandırılıp Kürt toplumundan olmaktadır. Dragoman aracılar arazi sahibi için çalışsalar da kendi Roman topluluğunun haklarını savunmaktadırlar. Öte yandan aynı durumu çavuş veya dayıbaşı için söyleyemeyiz.

Dom topluluğunun gezici tarım işçiliğinde alacağı ücret işveren tarafından tarlalara gidilmeden önce belirlenir, bu da günlük 20 TL civarındadır. Çavuş işçilerin aldığı ücretin iki katını almakta ve işçi başına da yüzde on komisyon almaktadır. İşçilerin ücretleri belirlemede hiçbir güçleri yoktur. Fakat, ücretler de 10-12 TL'ye inebilmektedir. Bir Dom kadın, hanehalkıyla birlikte mevsimlik tarım işçiliğine 20-25 yıldır gittiklerini, ancak en son gittiklerinde iki aylık ücretlerini (yaklaşık 8000-9000TL) alamadıklarını, çavuşun da ortadan kaybolduğunu belirtmiştir. Bu durum karşısında kadına ne yaptığını sorunca, "ne yapabiliirdik ki?" demiştir. Mevsimlik tarım işçiliği kayıt dışı yapıldığından, işçiler tüm yasal güvencelerden yoksundur.

Diğer taraftan dragoman, işçiler gibi çalışmakta ve diğer mevsimlik tarım işçileri ile aynı günlük ücreti almaktadır. Bazı dragomanlar komisyon alıyor olsalar da bu Roman topluluğu içinde uygun görülmemekte ve eleştirilmektedir. Dom topluluğundan farklı olarak işçiler günlük ücretlerini pazarlık yoluyla belirleyebilmektedirler. Dragomanın bu pazarlık sürecinde pozitif rolü bulunmaktadır. Farklı pazarlık türleri bulunmaktadır. Birinci durumda işçi tarlaya

gitmeden önce avans isteyebilmektedir. Bu durumda dragoman, işverenden parayı alıp avansı işçinin gündeliğinden kesmektedir. İkinci durumda, işveren işçileri gelecek yıl için de kiralamak isteyebilir. İşveren işçilerle tarlada pazarlık yapmaktadır. Eğer işçiler gelecek yıl için aynı parada çalışmak istemezlerse, dragomandan arazinin metrekaresini hesaplamasını istemektedirler, metrekareye göre ücreti yeniden belirlemektedirler. Eğer işçiler aynı ücreti kabul etseler de üründen de pay isteyerek pazarlığı bitirmektedirler. Üçüncü durumda, işçiler ücreti düşük bulurlarsa dragoman aracılığıyla bunu işverene iletirler ki bu durumdan dragoman da faydalanmaktadır, çünkü dragomanın da yevmiyesi artmaktadır. Dördüncü durumda, işverenler fiyatı önceden belirleyip pazarlığın önünü kesebilmektedirler.

Dolayısıyla Roman topluluğu Dom topluluğuna göre mevsimlik tarım işçiliğinde daha avantajlı gözükmektedir. Alınacak ücrete yönelik pazarlık süreci ve biçimi dışında, Dom topluluğu için temel problemlerden birisi tarlalara varmadan önce borçlanmalarıdır. Ancak borçlanarak erzak ve ulaşım paralarını karşılayabilmektedirler. Dom topluluğu şehirlerinden ayrılıp tarlalara vardıklarında bazen işe başlangıcın ertelenmesi nedeniyle 10-15 gün bekleyebilmektedirler. Böylece erzaklarını tüketmektedirler. Dom görüşmecilerin çoğu mevsimlik tarım işçiliğinden bir gelir kazanmadıklarını; fakat borçlandıklarını belirterek şikayet etmişlerdir. İşin dezavantajlarının yanı sıra Dom kimlikleri de çalışmaları için engel olabilmektedir. Nitekim çavuş Dom kimliklerini açıklamamaları için onları ikaz etmektedir. İşveren kimliklerini öğrendiği zaman, tarladan çıkarabilmektedir. Bu durum aynı zamanda ayrımcılığa örnektir. Çalışabilmek için kimliğini saklamak zorunda kalmaları vatandaşlığın eşitlik ilkesine de aykırıdır.

Mevsimlik tarım işçiliği aynı zamanda sağlık problemlerine de neden olmaktadır, çünkü işçiler kötü koşullarda kalmaktadırlar. Nermin (40, K, Dilenci, Dom)'in işaret ettiği üzere,

“Paramız yoktur ki bi dükkan açalım. Yevmiyeli bir iş de kimse bize vermiyor. Ankara'ya gidiyoruz. Çapa yapıyoruz, hangi iş için olsa yapıyoruz. Bu sefer dönüyoruz, hepimiz hastalanıyoruz. Ne yapsak da o kazandığımız para ile hastalarımız ile ilgilenemiyoruz. Bize hiç faydası yok. Sadece ev kirası vermiyoruz, o da bizim evimiz. O da ev yok da boş eve yerleşmişiz. Şimdi bayramdan sonra okul açılacak, üç tane çocuğum var. Daha ne çanta aldım, ne kitap aldım. Okul verirse verir, vermezse...”

Yukarıdaki mülakat, görüşmecinin mevsimlik tarım işçiliğinden kazandıkları paranın tedavi olabilmeleri için yetmediğini, çünkü kendi şehirlerine döndükten sonra sağlıklarının daha kötüye gittiklerini belirtmektedir.

Ayrıca mevsimlik tarım işçiliğine Mayıs ve Kasım ayları arasında gidildiği için Roman ve Dom topluluğunda görüşmecilerin çocuklarının eğitimi de aksamaktadır. Mevsimlik tarım işçiliği hanehalkı olarak yapıldığından bu iki toplulukta da çocuk işçiliği yaygın olarak görülmektedir. İki topluluktan görüşmeciler, çocuklarını bırakacakları bir yer bulunmadığından dolayı beraberlerinde götürmek zorunda olduklarını belirtmişlerdir.

4.SONUÇ

Mevsimlik tarım işçiliğinde Dom topluluğunun çalışma şartları sadece Diyarbakır içinde dezavantajlı olmayıp aynı zamanda Türkiye'nin batısı ve kuzeyinde de dezavantajlı görünmektedir. Dom topluluğundan görüşmecilerin çalışabilmek için kimliklerini saklamak zorunda kalmaları vatandaşlığın eşitlik ilkesinin işlemediğinin göstergesidir. Ayrıca ücretleri belirleyecek güçlerinin olmaması, borçlanarak kötü koşullar içinde yaşamaları, çocuklarının eğitiminin aksaması gibi nedenler yüzünden mevsimlik tarım işçiliği Dom topluluğu tarafından mecbur kaldığı için yapılan bir iş olarak görülmektedir. Dom topluluğundan farklı olarak Edirne'de Roman topluluğu tarafından gerçekleştirilen mevsimlik tarım işçiliği, tarımdaki teknolojik gelişmelerden dolayı gittikçe azalmaktadır. Roman topluluğu, mevsimlik tarım işçiliğini yaptıkları geleneksel mesleklerin (demircilik, kalaycılık, sepetçilik) yanında yapılan meslek olarak değerlendirmekte ve bu işin azalması sonucu kent içerisinde kayıt dışı işlere veya köylerde sezonluk olarak hayvancılık işlerine yönelmişlerdir. Mevsimlik tarım işçiliğinin iki farklı Çingene topluluğu olan Romanlar ve Domlar tarafından farklı değerlendirilmesi, yaşadıkları göç pratikleri sonucu ortaya çıkan etnisite ve tabakalaşma içerisinde değerlendirilebilir. 1950'lerle birlikte tarımda yaşanan teknolojik uygulamalar sonucu mevsimlik tarım işçiliği Roman topluluğu içinde giderek azalmaktadır. Romanlar, mevsimlik tarım işçiliğini kendi toplulukları içerisinde yürütmekte ve kendi yaşadıkları bölgelerde çalışmaktayken; Domlar kendi yaşadıkları bölgelerden çıkarak Türkiye'nin Kuzey ve Batısındaki bölgelerde Dom kimliklerini saklayarak çalışmak zorunda kalmaktadırlar. Ayrıca kendi topluluklarının çıkarımı koruyacak tarım araçları bulunmamaktadır. Dom topluluğunun mevsimlik tarım işçiliğine yönelmeleri 1990'larda yaşanan zorunlu göç sonrası ortaya çıkan bir durumdur.

KAYNAKLAR

Ertürk, Yakın. Patterns in Child Labor in Rural Turkey. Ankara: International Labor Office.

Geçgin, Ercan. “Ankara-Polatlı Örneğinde Sosyal Dışlanma Açısından Mevsimlik Tarım İşçiliği”, Ankyra: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1:1, 2009, 3-35.

Gürsoy, Ö. Burçak. “Bir Yaşam Biçimi Olarak Dışlanma: Türkiye’de Mevsimlik Tarım İşçileri”, içinde: *Sınıftan Sınıfa: Fabrika Dışında Çalışma Manzaraları*, (Derleyen: Ayşe Buğra), İletişim Yayınları, İstanbul, 2010, ss.33-65.

Hogart, Keith & Cristobal Mendoza. “African Immigrant Workers in Spanish Agriculture”, *The Center for Comparative Immigration Studies*, Working Paper 2. February 2000, <http://www.ccis-ucsd.org/PUBLICATIONS/wrkg2.PDF> [İndirme Tarihi, 6.02.2012]

Keyder, Çağlar. State and Class in Turkey: A Study in Capitalist Development. London: Verso.

Lordoğlu Kuvvet ve Sidar Çınar. “Mevsimlik Tarım İşçileri: Marabadan Ücretli Fındık İşçiliğine”, içinde: Sosyal Haklar Uluslararası Sempozyumu III Bildiri Kitabı, Petrol İş Yayını 116, İstanbul, 2011, ss.419-448.

MacLaughlin, Janet. “Classifying the ‘ideal migrant worker’: Mexican and Jamaican farmworkers in Canada”, *Journal of Global and Historical Anthropology*, 2010:57, 2010, 79-94.

Marsh, Adrian. “Etnisite ve Kimlik: Çingenelerin Kökeni”, içinde: Biz Buradayız: Türkiye’de Romanlar, Ayrımcı Uygulamalar ve Hak Mücadelesi, (Editörler: Ebru Uzpeder, Sinan Gökçen), Mart Matbaacılık, İstanbul, 2008,ss.19-27.

Özbekmezci, Sahil ve Sare Sahil. “Mevsimlik Tarım İşçilerinin Sosyal, Ekonomik ve Barınma Sorunlarının Analizi”, *Gazi Üniv. Müh. Mim. Fak. Der.*, 19:3, 2004, 261-274.

Yıldırak, Nurettin vd., Türkiye’de Gezici ve Geçici Kadın Tarım İşçilerinin Çalışma ve Yaşam Koşulları ve Sorunları, Ankara: Tarım-İş, 2003.

Yükseker, Deniz. “*Yerinden Edilme ve Sosyal Dışlanma: İstanbul ve Diyarbakır’da Zorunlu Göç Mağdurlarının Yaşadıkları Sorunlar*”, içinde: *Zorunlu Göç İle Yüzleşme: Türkiye’de Yerinden Edilme Sonrası Vatandaşlığın İnşası*, (Editörler: Derya Demirler, Mert Kayhan), İstanbul: TESEV Yayınları, 2006, ss.216-233.

Zürcher, Eric J. *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2000.